

Barbara Kryk
Katedra Mikroekonomii
Uniwersytet Szczeciński

GLOBALIZACJA A SPOŁECZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ PRZEDSIĘBIORSTWA ZA DZIAŁANIA ŚRODOWISKOWO SZKODLIWE

1. Wstęp

Następujące na świecie zmiany ekonomiczne, społeczne, technologiczne, polityczne, ekologiczne i przestrzenne doprowadziły do nasilenia się tendencji globalizacyjnych. Świat, jak to się popularnie określa, stał się jedną globalną wioską, która ma szereg określonych problemów. Jednym z najważniejszych są problemy ekologiczne. Ich rozwiązanie przekracza możliwości poszczególnych państw, dlatego konieczne jest podjęcie wspólnych ogólnościowych działań w celu zapewnienia warunków dalszego istnienia ludzkości.

Z tego względu w artykule scharakteryzowano pokrótce proces globalizacji (przedstawiono m.in. jego istotę, etapy, czynniki sprawcze tego procesu oraz problemy, których rozwiązaniu powinna służyć ze szczególnym uwzględnieniem problemów ekologicznych) oraz wymieniono podmioty w nim uczestniczące, z podkreśleniem roli przedsiębiorstw. Pozwoliło to na przejście do wybranego aspektu działalności przedsiębiorstw, a mianowicie zagadnienia społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa, zwłaszcza za działania środowiskowo szkodliwe oraz wskazania przykładowych instrumentów służących upowszechnianiu podejmowania działań proekologicznych.

2. Tendencje globalizacyjne a globalne problemy ekologiczne

Globalizacja – obok internalizacji – jest charakterystyczną cechą współczesnej gospodarki światowej. Jest ona specyficzną formą integrowania się gospodarki światowej.¹ Polega zaś na zaniku różnorodnych barier ekonomicznych, społecznych i politycznych między poszczególnymi gospodarkami i społeczeństwami oraz na tworzeniu ogólnościowego systemu społeczno-ekonomicznego. H. P. Martin i H. Schumann definiują globalizację następująco: „*to scalanie łąk, stawów, jezior i mórz wiejskich, prowincjonalnych, regionalnych i narodowych gospodarek w jeden globalny ocean gospodarczy, który małe jednostki wystawi na oddziaływanie olbrzymich bałwanów ekonomicznej konkurencji zamiast – jak to miało miejsce wcześniej – na poruszenia małych fal oraz regularnych przyływów i odpływów.*”²

W literaturze przedmiotu wskazuje się pięć etapów globalizacji. Pierwszy etap tego procesu – tworzenie systemów imperialno-kolonialnych – trwał od około XXVII wieku, kiedy to zaczęły funkcjonować pierwsze kompanie handlowe, aż do początków XX wieku.³ Drugi etap rozwinięty po drugiej wojnie światowej, związany z rozwojem

---

¹ Por. W. Siwiński: Globalizacja gospodarki. W: Wiek wielkich przemian, pod red. M. Dobroczyński, A. Jasińska. Toruń 2001.

² H.P. Martin, H. Schumann: Pułapka globalizacji, atak na demokrację i dobrobyt. Wydawnictwo Dolnośląskie. Wrocław 1999, s. 29-30.

³ A. Becla, S. Czaja, M. Grabowska, R. Jakubowski, R. Jończy: Elementy makroekonomii. AE we Wrocławiu. Wrocław 2002, s. 400.

transnarodowych korporacji, zakończył się pod koniec XX wieku. Obecnie trwający etap trzeci charakteryzuje się zanikiem podstawowych barier przepływu towarów i usług, czynników produkcji i idei, rozszerzeniem zakresu inwestycji bezpośrednich, postępującą integracją regionalną i tworzeniem regionalnych struktur gospodarczych, które integrują gospodarki narodowe. Na tym etapie kształtują się światowe systemy finansowo-kapitałowe i informacyjne (np. Internet) oraz powstają nowe rozwiązania instytucjonalne. Etap czwarty procesu globalizacji ma polegać na tworzeniu się globalnych struktur oraz instytucji ekonomicznych, politycznych czy ekologicznych i upowszechnieniu wspólnych globalnych wzorców kulturowych, systemów wartości i postaw. Zaś ukoronowaniem tych przemian ma być etap piąty polegający na ukształtowaniu jednolitej gospodarki światowej i globalnego społeczeństwa wraz z towarzyszącymi mu rozwiązaniami instytucjonalnymi.

Niezwykle ważnym elementem procesu globalizacji jest integracja, będąca zaawansowanym etapem współpracy. Współcześnie integracja przybiera bardzo różnorodną postać. Najczęściej jest to koordynacja przedsięwzięć ekonomicznych, handlowych i finansowych, a także tworzenie wspólnych rozwiązań instytucjonalno-prawnych i organizacyjnych. Bardzo dobrym przykładem takiej integracji jest Unia Europejska. Inną formą współpracy i integracji (ważną z punktu widzenia rozwiązywania istotnych problemów światowych) są działania dotyczące m.in. takich aspektów jak: ochrona środowiska przyrodniczego i likwidacja globalnych oraz lokalnych problemów ekologicznych (np. Protokół Montrealski w sprawie ochrony warstwy ozonowej, Protokół z Kioto w sprawie ochrony klimatu czy Agenda 21 jako wynik postanowień ze Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro), przedsięwzięcia humanitarne i pomoc w sytuacji katastrof czy klęsk żywiołowych lub głodu (działalność Międzynarodowego Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy), wsparcie w sferze zdrowia i przeciwdziałania epidemiom czy współpraca w zakresie ograniczania przestępczości i patologii społecznych.

Podejmowanie wspólnych działań jest niezbędne ze względu na globalny charakter ujawniających się problemów ekonomiczno-społecznych i ekologicznych. Wśród nich można wymienić problemy:⁴

- wywołane w skali globalnej, posiadające lokalne i globalne konsekwencje;
- wywołane w skali lokalnej, posiadające ze względu na powszechność zjawiska znaczenie zarówno lokalne, jak i globalne;
- wywołane lokalnie, mające wpływ na podstawowe elementy warunkujące przyszły rozwój;
- wywoływane lokalnie, posiadające skalę oddziaływania lokalną, ale powszechnie występujące na całej kuli ziemskiej.

Każdy powyższy rodzaj generuje odmienne konsekwencje środowiskowe, społeczne i ekonomiczne oraz wymaga innego sposobu rozwiązania. Obecnie zasadniczymi problemami o zasięgu światowym są:

- zagrożenie środowiska przyrodniczego, jego komponentów oraz elementów strukturalno-funkcjonalnych;
- wyczerpywanie się surowców naturalnych;
- kłopoty żywnościowe;
- procesy demograficzne i eksplozja ludnościowa;
- kryzys zadłużeniowy.

---

⁴ Ibidem, s. 415.

Do podstawowych globalnych zagrożeń ekologicznych można zaliczyć następujące procesy i zjawiska:⁵

1. globalne zmiany klimatyczne,
2. niszczenie warstwy ozonowej,
3. zakwaszenie atmosfery i wód,
4. deforestacja lasów,
5. stepowanie i pustynnienie powierzchni ziemi,
6. zanieczyszczenie mórz i oceanów,
7. degradacja zasobów wody pitnej,
8. ograniczanie bioróżnorodności i ekologicznych użytków pozaekonomicznych,
9. zanieczyszczenie okołoziemskiej przestrzeni kosmicznej.

Rozwiązanie problemów globalnych będzie niemożliwe jeżeli nie nastąpi wspólna „mobilizacja” sił i środków. Można więc przytoczyć za H. P. Martinem i H. Schumannem, że: *„globalizacja nie jest procesem naturalnym, logicznym następstwem – jak się zwykle twierdzi – niepowstrzymanego postępu technicznego i gospodarczego. Gospodarcza integracja w skali globalnej jest rezultatem świadomie i celowo uprawianej polityki. Umowa za umową, ustawa za ustawą – tak krok po kroku rządy i parlamenty własnymi postanowieniami obaliły bariery przed transgraniczną cyrkulacją kapitałów i towarów, a także ludzi.”*⁶ Z tego też względu tendencje globalizacyjne wydają się nieodwracalne.

Wśród czynników sprawczych tendencji globalizacyjnych wymienia się m.in.:

- funkcjonowanie międzynarodowych korporacji
- postępujące procesy ograniczania barier o różnym charakterze
- eksplozję demograficzną i związane z nią presje o globalnym charakterze
- tworzenie się globalnych sieci informacyjnych ułatwiających przepływ informacji
- przenikanie kultur i religii oraz tworzenie się nowych związków kulturowych i kultury globalnej
- konflikty zbrojne oraz napięcia społeczne
- problemy globalne i regionalne
- rozwój handlu międzynarodowego (związanego z międzynarodowym podziałem pracy)
- postęp techniczny i technologiczny
- rozwój transportu
- integrację międzynarodową o regionalnym i globalnym charakterze (związaną z aktami woli zorganizowanymi oraz zinstytucjonalizowanymi)
- środowisko przyrodnicze i konieczność podejmowania globalnych problemów ekologicznych.

Czynniki oddziałujące na tendencje globalizacyjne są ogromnie zróżnicowane.

Jednakże

najistotniejszym wydaje się środowisko naturalne, które jest globalnie użytkowane i globalnie niszczone przez współczesną cywilizację przemysłowo-urbanistyczną. Czynniki temu nie przypisywano by może takiej rangi, gdyby nie doszło do nadmiernej eksploatacji środowiska i powstania ekologicznych barier wzrostu gospodarczego. W sytuacji wyłonienia się dylematu już nie tylko rozwoju, ale i przetrwania cywilizacji,

---

⁵ Por. S. Czaja, A. Becla: *Ekologiczne uwarunkowania procesów gospodarowania*. AE we Wrocławiu. Wrocław 2001.

⁶ Op. cit., s. 13.

właśnie forma tendencji globalizacyjnych staje się kwestią kluczową. „Ostrość i zasięg ekologicznych wyzwań jest bowiem głównie tej formy rezultatem.”⁷

W podejmowaniu wyzwań i rozwiązywaniu istniejących problemów globalnych, w tym ekologicznych, powinny uczestniczyć wszystkie podmioty będące składową globalnego układu ekonomiczno-społecznego. Należą do nich:⁸

1. przedsiębiorstwa krajowe o narodowym charakterze,
2. przedsiębiorstwa międzynarodowe (korporacje)
3. gospodarki narodowe,
4. międzynarodowe zgrupowania integracyjne (w tym UE, która jest nie tylko podmiotem i sprawcą zjawisk i procesów globalizacyjnych, ale również ich przedmiotem i rezultatem),
5. międzynarodowe organizacje gospodarcze.

Rola poszczególnych podmiotów w rozwiązywaniu istniejących problemów ekonomiczno-społecznych i ekologicznych jest inna. W opracowaniu skupiono się tylko na wybranym aspekcie aktywności przedsiębiorstw w tym zakresie, a mianowicie społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, szczególnie za działania środowiskowo szkodliwe.

3. Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa

Koncepcja społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa nie jest najnowszym „odkryciem” teoretyków ekonomii, gdyż pojawiła się już w latach trzydziestych XX wieku, ale w obliczu istniejących problemów globalnych po prostu nabiera nowego znaczenia. Termin „społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa” oznacza, że jest ono świadome przestrzegania zarówno zasad moralnych, jak i zobowiązania do rozliczania się z prowadzonej działalności przed społeczeństwem i pracownikami. W szczególności przedsiębiorstwo jest odpowiedzialne przed:

- grupami wewnętrznymi (właścicielami, współwłaścicielami, zarządem, pracownikami)
- grupami zewnętrznymi
- władzą państwową, samorządową oraz grupami nacisku (np. urzędami administracji, wierzycielami, bankami, mediami)
- społecznościami lokalnymi
- organizacjami społecznymi, ekologicznymi, konsumenckimi oraz innymi organizacjami wyższej użyteczności.

Zróżnicowanie podmiotów, przed którymi powinno się rozliczać przedsiębiorstwo determinuje przedmiot odpowiedzialności. Oznacza to, że kierownictwo przedsiębiorstwa odpowiedzialne jest co najmniej za:⁹

- wypracowanie zysku (odpowiedzialność ekonomiczna)
- warunki pracy
- produkt
- działania i następstwa działań w dziedzinie: życia i zdrowia innych ludzi, w tym bezpieczeństwa, jakości środowiska, prawej współpracy z innymi.

Coraz częściej i szerzej mówi się o tym, że przedsiębiorstwo powinno się angażować nie tylko w dostarczanie odpowiedniej jakości wyrobów i usług oraz gwarantowanie zysku

⁷ A. Łukaszewicz: Globalizacja a Unia Europejska, *Ekonomia* 2001, nr 3.

⁸ Współczesna gospodarka światowa, red. A. Kisiel-Łowczyk. Uniwersytet Gdański. Gdańsk 1999, s. 10-20.

⁹ K. Lisiecka: Standard S.A. 8000 i etyka w biznesie, *Problemy jakości* 2003, maj.

zainteresowanym stronom, ale również w sprawy społeczne i ekologiczne. Bardziej aktywne społeczne zaangażowanie przedsiębiorstw polepsza bowiem ich *image*, co przyczynia się do wzrostu ich wartości oraz realizacji długookresowych celów działalności.

Wielu badaczy zwraca uwagę na fakt, iż istnieją trzy poziomy społecznej odpowiedzialności: narzuconej, wymuszonej i świadomej.¹⁰ Odpowiedzialność narzucona to najniższy poziom odpowiedzialności wynikający z konieczności stosowania się do zasad obowiązującego prawa. Druga z rzędu – odpowiedzialność wymuszoną przedsiębiorstwo podejmuje pod presją opinii społecznej oraz we własnym dobrze pojętym interesie, z kolei odpowiedzialność świadoma oznacza, że przedsiębiorstwo na gruncie etycznym (czyli przestrzegając zasad moralnych i praw obywatelskich) decyduje się na ponoszenie odpowiedzialności za prowadzoną działalność i jej skutki. Za ponoszeniem świadomej odpowiedzialności społecznej przez przedsiębiorstwo przemawia również przysługujące im prawo swobodnego prowadzenia działalności gospodarczej. Oznacza ono, że przedsiębiorstwo ma nie tylko obowiązek prowadzenia działalności zgodnej z prawem, ale też z normami moralnymi społeczeństwa, w tym do odpowiedzialności za działania szkodzące środowisku przyrodniczemu.

Problematyka społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstwa za środowisko powoli staje się jednym z istotniejszych wyznaczników sposobów działania przedsiębiorstw. Potwierdzeniem tego jest chociażby jeden z zapisów zawartych w *Maniście z Davos* (z 1973 roku), że kierownictwo jest zobowiązane m.in. „*wobec społeczeństwa – swoją wiedzę i środki wykorzystywać dla dobra obywateli i zadbać o wartość życia środowisko dla przyszłych pokoleń.*” Podobne rozszerzenie zakresu omawianego pojęcia występuje również w zasadach dla Biznesu sformułowanych w Caux podczas Okrągłego Stołu (w 1994 roku), gdzie zapisano konieczność odejścia od wąsko rozumianej odpowiedzialności wobec akcjonariuszy na rzecz koncepcji stakeholders, poszanowania reguł obowiązujących w kraju działania przedsiębiorstwa, uznawania zasad uczciwej konkurencji i praw międzynarodowych, wspierania wymiany światowej, szacunku dla środowiska i unikania działań nielegalnych.¹¹

Odpowiedzialności moralnej, w tym za środowisko naturalne, powinno się w biznesie wymagać na równi z kompetencjami czy wydajnością. Odpowiedzialność taka przejawia się w rzetelności, uczciwości, moralnej integralności jednostki, szacunku i racjonalności, czyli roztropności postępowania, albo – jak to określał Kotarbiński – spolegliwym postępowaniu.

Z punktu widzenia rozwiązywania istniejących problemów ekonomiczno-społecznych i ekologicznych pożądanym byłby najwyższy poziom – świadomej odpowiedzialności przedsiębiorstw. Opiera się to na przekonaniu, że obecnie działalność gospodarcza staje się jednym z najważniejszych czynników kształtujących naturę ludzką oraz determinujących dalszy kierunek rozwoju cywilizacyjnego we wszystkich jego aspektach. W związku z tym przedsiębiorstwa powinny przyjąć tego typu odpowiedzialność. Pogląd ten ma jednakże tyłuż zwolenników co przeciwników.

¹⁰ Cyt. za B. Rok: Społeczna odpowiedzialność w praktyce zarządzania. Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 940. Wrocław 2002. Jeszcze szerzej zagadnienie to opisuje M. Rybak: Społeczna odpowiedzialność biznesu – idea i rzeczywistość. „Gospodarka Narodowa” 2001, nr 3.

¹¹ Szczegółowo opisała to autorka w artykułach B. Kryk: Etyka ekologiczna a społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa. W: Teorie i aplikacje etyki gospodarczej, red. B. Pogonowska. AE w Poznaniu. Poznań 2000 oraz Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa a narzędzia jej instytucjonalizacji. *Annales. Wyższa Szkoła Ekonomii i Zarządzania, Łódź* 2001, t. 4.

Konsekwencją tego jest ukształtowanie się dwóch grup poglądów na koncepcję społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw, które w skrócie przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Poglądy na koncepcję społecznej odpowiedzialności

Wyszczególnienie	Odpowiedzialność społeczna przedsiębiorstwa	
	Poglądy reformistów	Poglądy konserwatystów
Granice społecznej odpowiedzialności	Przedsiębiorstwo powinno zaspokoić wszystkie socjalno-ekonomiczne oczekiwania swoich partnerów rynkowych	Przedsiębiorstwo jako jednostka produkcyjna nie ma żadnych zobowiązań natury społeczno-politycznej i moralnej, poza przewidzianymi ustawodawstwem
Spółeczna skuteczność przedsiębiorstw	Przez akceptację swoich zobowiązań społecznych i politycznych działa w interesie własnym i społecznym	Wszystkie decyzje nie związane z grą rynkową spowodują obniżenie sprawności ekonomicznej i powodują stratę czasu i energii kierownictwa, obniżając sprawność ekonomiczną przedsiębiorstwa
Legalność odpowiedzialności społecznej przedsiębiorstwa	Uznają zasadność odpowiedzialności społecznej, bowiem jest ona korzystna dla całego społeczeństwa	Uważają, że jest niebezpieczna dla demokracji, gdyż może prowadzić do upolitycznienia tej organizacji

Zródło: W. Kieżun: Sprawne zarządzanie organizacją. SGH. Warszawa 1997, s. 123-124.

Przytoczone w ogromnym skrócie myślowym argumenty świadczą o wciąż niejednoznacznym postrzeganiu rangi społecznej odpowiedzialności w realizacji celów długookresowych przedsiębiorstw oraz w rozwiązywaniu istotnych problemów globalnych. Z tego względu podejmuje się różnorodne działania i stosuje różnorodne instrumenty mające sprzyjać propagowaniu i szerzeniu społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw oraz korzyści wynikających z takiego postępowania. Na gruncie ekologicznym instrumentami dobrowolnie stosowanymi przez przedsiębiorstwa są chociażby wewnętrzna polityka ekologiczna, Systemy Zarządzania Środowiskowego, programy Czystszej Produkcji, normy z serii ISO 14000, programy podnoszenia świadomości ekologicznej pracowników np. w ramach normy SA 8000 wydawanej przez Social Accountability International czy też dobrowolne porozumienia (tzw. *voluntary agreements*).

Ponieważ rośnie liczba przedsiębiorstw, które dobrowolnie stosują u siebie wyżej wymienione instrumenty, to można to potraktować jako upowszechnianie się przejmowania przez przedsiębiorstwa społecznej odpowiedzialności za działania środowiskowo szkodliwe. Nie postępuje to być może w zadowalającym tempie, ale należy mieć nadzieję, że właściwa edukacja ekologiczna społeczeństwa, kadr zarządzających oraz pracowników przyczyni się do popularyzacji danej koncepcji.